

Asia: VN/20279/2023

Korkeimman oikeuden esitys lainsäädäntötoimeen ryhtymisestä, oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten täydentäminen

1. Yleistä

Onko teillä yleistä lausuttavaa korkeimman oikeuden esityksestä?

Esityksen tavoitteena on edistää korkeimman oikeuden mahdollisuuksia antaa ennakkopäätöksiä ja siten huolehtia lainkäytön yhtenäisyydestä ja oikeuskäytännön ohjaamisesta. Tarkoituksena on, että esitetyt keinot ohjaisivat aikaisempaa tehokkaammin ennakkopäätösluonteisia kysymyksiä alemmista tuomioistuimista korkeimman oikeuden ratkaistavaksi tilanteessa, jossa viimeisten 15 vuoden aikana korkeimpaan oikeuteen saapuneiden asioiden määrä on laskenut selvästi.

Esityksen tavoite on sinänsä kannatettava, mutta muutoksilla ei vaikutettaisi kaikkiin syihin, jotka ovat tehokkaan prejudikaattituotannon esteenä. Nostan tässä yhteydessä esiin kaksi seikkaa, jotka nähdäkseni vaikuttavat korkeimman oikeuden mahdollisuuksiin täyttää perimmäistä tehtäväänsä ennakkopäätösten antajana:

- a) Tuomioistuinkäsittelyyn saatettujen riita-asioiden vähäinen määrä.
- b) Syyttäjien valituslupahakemusten alhainen määrä.

Toukokuussa 2022 julkaistun EU:n oikeusalan tulostaulun mukaan Suomi on viimeisellä sijalla vertailussa, joka koskee alioikeuksiin saapuvien riitaisten riita-asioiden väkilukuun suhteutettua määrää EU-maissa (incoming civil and commercial litigious cases). Ero muihin jäsenmaihiin on huomattava. Vireille pantujen riitaisten siviiliasioiden vähäinen määrä luonnollisesti näkyy myös korkeimpaan oikeuteen saapuneiden valituslupahakemusten määrissä. Vähäinen juttumäärä puolestaan johtunee keskeisesti prosessin kalleudesta ja hitaudesta.

Syyttäjät ovat hakeneet viime vuosina valituslupia seuraavasti (suluissa kaikkien korkeimpaan oikeuteen saapuneiden valituslupahakemusten määrä rikosasioissa):

- 2020 27 jutussa (884)
- 2021 37 jutussa (936)
- 2022 27 jutussa (973)

Vastaavat luvut olivat 10 vuotta aikaisemmin seuraavat:

- 2010 48 jutussa (1026)
- 2011 51 jutussa (1082)
- 2012 45 jutussa (1067)

Syyttäjälaitoksen resurssien niukkuus lienee johtanut siihen, että muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen näyttäytyy syyttäjille käytännössä sellaisena ylimääräisenä työnä, jonka edelle muut tehtävät priorisoidaan. Syyttäjien muutoksenhauille korkeimpaan oikeuteen ei syyttäjälaitoksessa tiettävästi ole asetettu määrällisiä tai muitakaan tavoitteita eikä valituslupahakemusten määriä seurata. Syyttäjien valituslupahakemusten määriä tai tietoja myönnetyistä valitusluvista ei myöskään enää julkaista.

Kun syyttäjät hakevat valituslupaa, he saavat sen tilastollisesti arvioiden huomattavasti useammin kuin muut hakijat rikosasioissa. Näin ollen syyttäjien muutoksenhakuaktiivisuudella on rikosasioiden prejudikaattituotannon kannalta suurempi merkitys kuin pelkkien hakemusmäärien perusteella voitaisiin arvioida.

Valitusluvan myöntäminen prejudikaattiperusteella ei välttämättä indikoi hovioikeuden ratkaisun muuttumista korkeimmassa oikeudessa. Käytännössä valitusluvan saaneissa jutuissa muutoksia hovioikeuksien ratkaisuihin kuitenkin tehdään varsin usein. Jos valitusluvan ainoana hakijana on rikosasian vastaaja, korkeimman oikeuden tekemät muutokset ovat reformatio in peius -säännön vuoksi aina vastaajalle myönteisiä, mikä saattaa pitkällä aikavälillä vääristää prejudikatuuria.

Tuon edellä mainitut seikat tässä yhteydessä esille, koska varsinkin syyttäjien toiminnan paremmalla resursoinnilla ja ohjaamisella olisi rikosasioissa nähdäkseni suhteellisen nopeasti saavutettavissa sellaisia tuloksia, joihin nyt kysymyksessä olevat ehdotuksetkin osaltaan tähtäävät.

2. Hyppyvalituslupa

Lausuntonne esityksestä koskien hyppyvalituslupaa.

Muutoksenhakua hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen koskevaan oikeudenkäymiskaaren 30 lukuun ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 a §, jossa säädettäisiin niin sanotusta hyppyvalitusluvasta korkeimmassa oikeudessa. Jos valitus korkeimmassa oikeudessa koskisi jatkokäsittelyluvan myöntämistä hovioikeudessa ja käsillä olisi prejudikaattikysymys, jonka ratkaiseminen on tarpeen oikeuskäytännön ohjaamiseksi, korkein oikeus voisi valitusluvan myöntäessään tai valitusta käsitellessään päättää, että se ratkaisee prejudikaattikysymyksen. Jatkokäsittelyluvan käsittelyä jatkettaisiin kysymyksen ratkaisemisen jälkeen.

Kun korkein oikeus myöntäisi valitusluvan ja päättäisi itse ratkaista prejudikaattikysymyksen, kysymys jatkokäsittelyluvan myöntämisestä hovioikeuteen jäisi odottamaan ensin mainitun kysymyksen ratkaisua. Korkeimman oikeuden tekemä ratkaisu olisi pantava asian jatkokäsittelyn perustaksi. Prejudikaattikysymyksen ratkaisemisen jälkeen korkein oikeus ratkaisisi myös sen, onko muutoksenhakijalle myönnettävä jatkokäsittelylupa hovioikeuteen asiassa, jonka se on itse prejudikaattikysymyksen osalta ratkaissut.

Ajatus siitä, että korkein oikeus voisi itse suoraan ratkaista prejudikaattikysymyksen, jonka perusteella hovioikeuden olisi tullut myöntää jatkokäsittelylupa, on kannatettava.

Jos korkein oikeus myöntää valitusluvan asiassa, jossa hovioikeus on evännyt jatkokäsittelyluvan, tämä tapahtuu yleensä kaksijäsenisellä jaostolla, joka voisi siis esityksen mukaan päättää, että valituslupa koskee myös tiettyä prejudikaattikysymystä, joka ratkaistaan suoraan korkeimmassa oikeudessa. Vaikka valituslupakokoonpano ei olisi tällaista päätöstä vielä lupavaiheessa tehnytään, kolme- tai viisijäseninen kokoonpano voisi laajentaa valitusluvan vastaavalla tavalla koskemaan myös kyseistä prejudikaattikysymystä. Ilmeisesti kolmijäseninen kokoonpano ei kuitenkaan voisi ratkaista muuta kuin kysymyksen jatkokäsittelyluvasta (ks. oikeudenkäymiskaari 2 luku 9 § 2 mom.), joten asia olisi siirrettävä täysilukaiseen kokoonpanoon prejudikaattikysymyksen ratkaisemiseksi.

Jos muutoksenhakija, jolle ei hovioikeudessa ole myönnetty jatkokäsittelylupaa, saisi prejudikaattikysymykseen ratkaisun suoraan korkeimmasta oikeudesta, järjestelmä periaatteessa vähentäisi tarjolla olevia muutoksenhakumahdollisuuksia sen osalta. Käytännössä asianosaiset tuskin kuitenkaan näkisivät tätä negatiivisena seikkana, vaikka siis normaalia instanssijärjestystä ei noudatettaisikaan prejudikaattikysymyksen ratkaisemisen osalta.

Eräistä jatkokäsittelyluvan myöntämistä koskevista korkeimman oikeuden ratkaisuksista on havaittavissa taipumusta perustella asiaa hiukan enemmän kuin pelkän lupaharkinnan kannalta ehkä olisi ollut tarpeen. Esimerkiksi tuoreessa ratkaisussa KKO 2023:43 on otettu kantaa siihen, että ”arvioinnin lähtökohdaksi on hyväksyttävän vastikkeen asemesta otettava kohtuulliset

elinkustannukset”. Mikäli kysymys olisi ollut hyppyvalituslupamenettelystä, ratkaisun perustelut olisivat todennäköisesti keskeisiltä osin olleet samat kuin nytkin.

3. Ennakkopäätöskysymys

Lausuntonne esityksestä koskien ennakkopäätöskysymystä.

Oikeudenkäymiskaaren 30 a lukuun ehdotetaan lisättäväksi uusi 7 §, joka sisältää ennakkopäätöskysymystä koskevat säännökset. Ehdotetun pykälän 1 momentin mukaan käräjäoikeus ja hovioikeus voisivat päätöksellään siirtää korkeimman oikeuden ratkaistavaksi kysymyksen, joka koskee lain soveltamista sen käsiteltävänä olevassa asiassa. Tällaista kysymystä nimitettäisiin säännöksessä ennakkopäätöskysymykseksi. Säännös koskisi kaikkia yleisissä tuomioistuimissa käsiteltäviä lainkäyttöasioita.

Ennakkopäätöskysymys ei voisi koskea abstraktia laintulkintakysymystä, kuten kysymystä siitä, onko jokin lain säännös yleisesti ristiriidassa perustuslain, unionin oikeuden tai Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden kanssa. Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi siirrettäisiin asian ratkaisun kannalta merkityksellinen konkreettinen kysymys, jonka korkein oikeus myös ratkaisisi soveltamalla lakia kyseisen asian tosiseikastoon (muistion s. 12).

Muutoksenhakutyöryhmän muistiossa on todettu (s. 12), että rikosasiassa ennakkopäätöskysymys voisi koskea esimerkiksi sitä, saadaanko tiettyä todistetta hyödyntää. Muistiossa on kuitenkin todettu (s. 11) myös, ettei ennakkopäätösmenettely sovellu kiireellisiin asioihin kuten juttuihin, joissa on vangittuja vastaajia. Tämä luonnollisesti rajoittaa menettelyn käyttöalaa esimerkiksi törkeitä huumausainerikoksia koskevissa asioissa, vaikka juuri niissä usein esiintyy esimerkiksi todisteen hyödynnettävyyttä koskevia oikeuskysymyksiä, jotka muuten sopisivat kyseessä olevaan menettelyyn.

Esimerkiksi Anom-tyyppisessä asiakokonaisuudessa olisi oikeuskäytännön yhtenäisyyden turvaamiseksi ollut tärkeää saada todisteen hyödynnettävyyttä koskeva korkeimman oikeuden ratkaisu jo huomattavasti aikaisemmassa vaiheessa kuin ratkaisu KKO 2023:14 saatiin. Juttuja, joissa Yhdysvalloista saatuja Anom-puhelimiin liittyneitä todisteita on pyritty hyödyntämään, on edelleen vireillä useissa tuomioistuimissa ja todisteen hyödynnettävyydestä on ainakin käräjäoikeustasolla annettu keskenään ristiriitaisia ratkaisuja.

Todisteen hyödynnettävyyden arvioinnissa on usein kysymys myös siitä, mikä merkitys yksittäiselle todisteelle annetaan esitetyn näytön muodostamassa kokonaisuudessa. Toisin sanoen kysymys on siitä, voidaanko kiistanalaista todistetta pitää pääasiallisena näyttönä jutussa vai onko se vain muuta todistelua tukevaa näyttöä. Tämä saattaa ratkaista sen, voidaanko todistetta tai esimerkiksi peruutettua esitutkintakertomusta (KKO 2013:25) hyödyntää. Yksittäisen todisteen hyödynnettävyyden ratkaiseminen ennakkokysymyksenä ilman, että syytteen tueksi esitettyä

näyttöä arvioitaisiin kokonaisuutena, saattaisikin sen vuoksi käytännössä olla vaikeaa ennakkopäätösmenettelyssä.

4. Muuta

Onko teillä muuta lausuttavaa korkeimman oikeuden esityksestä?

Korkeimman oikeuden muistiossa on sekä hyppyvalituslupan että ennakkopäätöskysymyksen osalta korostettu sitä, että korkein oikeus ratkaisi konkreettisen prejudikaattikysymyksen soveltamalla lakia kyseisen asian tosiseikastoon. Hyppyvalituslupamenettelyssä arvioitaisiin sen jälkeen tulisiko käräjäoikeuden ratkaisuun myöntää jatkokäsittelylupa.

Muistiosta ei käy selvästi ilmi, voisiko prejudikaattikysymyksen konkreettinen ratkaiseminen tarkoittaa esimerkiksi sitä, että syyte korkeimmassa oikeudessa hylättäisiin ja muutoksenhakija vapautettaisiin rangaistuksesta ja korvausvastuusta vai toteaisiko korkein oikeus prejudikaattikysymyksen ratkaistessaan vain, ettei käräjäoikeudessa syyksi luettu (riidaton) menettely täytä rikoksen tunnusmerkistöä. Vastaava tilanne voisi olla käsillä myös esimerkiksi silloin, kun prejudikaattikysymys koskisi syyteoikeuden vanhentumista.

Vaikuttaa myös epäselvältä, voisiko prejudikaattikysymyksen konkreettinen ratkaiseminen tarkoittaa esimerkiksi tietyissä prosessinedellytyksiä koskevissa tilanteissa sitä, että korkein oikeus kumoaisi käräjäoikeuden tuomion. Mikäli käräjäoikeuden ratkaisu kumottaisiin, tarvetta jatkokäsittelylupaharkintaan prejudikaattikysymyksen ratkaisemisen jälkeen ei enää näyttäisi olevan - edellyttäen, että asian konkreettisella ratkaisemisella tarkoitettaisiin hyppyvalituslupamenettelyssä tällaista tilannetta.

Ehdotetut uudistukset tuottaisivat sikäli uudenlaista prejudikatuuria, että korkein oikeus antaisi ennakkoratkaisuja myös muutoin kuin pääasiaratkaisun yhteydessä. Lisäksi sama asia, jossa korkein oikeus on jo antanut ratkaisun prejudikaattikysymykseen, voisi tulla uudelleen korkeimman oikeuden ratkaistavaksi säännönmukaisen muutoksenhaun kautta. Minulla ei tässä yhteydessä ole ollut mahdollisuutta arvioida, liittyisikö esimerkiksi näihin uudenlaisiin prosessin piirteisiin mahdollisesti joitakin ongelmia.

Mahdollisen hallituksen esityksen valmistelussa tulisi mielestäni kiinnittää huomiota ainakin edellä esitettyihin kysymyksiin.

Oikeusasiamies

Petri Jääskeläinen

Esittelijäneuvos

Jarmo Hirvonen

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - oikeusasiamies Petri Jääskeläinen
(esittelijänä EsN Jarmo Hirvonen)